

4. Животко А. Рукописні часописи української молоді // Шлях виховання і навчання. — Львів. — 1938. — Кн. 1. — С. 74–92.
5. Молоде життя. — Львів, 1923. — № 1–3. — С. 9.
6. Огляд педагогічного, виховного й освітнього руху // Шлях виховання і навчання. — Львів. — 1936. — Ч. 4. — С. 215–218.
7. Підручна книжечка пластуна і пластунки. — Нью-Йорк: Вид. Гол. Пласт. Булави, 1990. — 126 с.
8. Старосольський Ю. Велика гра. — Детройт, 1975. — 79 с.
9. Старосольський Ю. Пласт // Енциклопедія українознавства: Словникова частина / За ред. В.Кубійовича: В 10-ти т. — Львів, 1994. — Т. 6. — С. 2101–2107.
10. Тисовський О. Другий пластовий з'їзд у Львові // Наша школа. Львів. — 1914. — Кн. 1. — С. 46–49.
11. Тисовський О. Пласт. — Львів: Б.В., 1913. — 45 с.

Світлана ВИХОП

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ У ПРАЦЯХ К. Д. УШИНСЬКОГО

У статті розглянуті погляди К. Д. Ушинського на проблему рівності статей, особливостей чоловічої і жіночої освіти в різних європейських країнах у XIX ст., ставлення до виховання хлопчиків і дівчат. Звернення до спадщини педагога зумовлено проблемами сучасної освіти, необхідністю враховувати гендерну складову у національному контексті.

Людиноцентризм, як парадигма сучасної освіти, є невід'ємною складовою спадщини К. Д. Ушинського (1824–1870), засновника педагогічної антропології. На його думку, в центрі наук про людину повинна бути сама людина і цілісне знання про неї. Ідеї педагога є теоретичним і світоглядним підґрунтям змісту, цілей і завдань освіти. Їх аналіз досі залишається недостатньо дослідженим, зокрема гендерний аспект. Сучасна освіта переживає певну кризову ситуацію. Існує різноголосся поглядів на спільне і роздільне навчання хлопчиків і дівчаток, у навчально-виховному процесі разом із політикою рівних прав і можливостей для кожної статі існують елементи сексизму.

Відповіді на окремі питання, поставлені сьогодні, деякі шляхи вирішення означених вище проблем ми знайшли у теоретичній спадщині К. Д. Ушинського. Приваблює те, що видатний педагог не лише висловлювався про проблеми виховання хлопчиків і дівчаток крізь призму народності, а й глибоко вивчав їх, використовуючи широкий арсенал науково-педагогічних методів дослідження: спостереження, інтерв'ю, порівняльний аналіз. На початку 1859 р. К. Д. Ушинський був призначений інспектором класів Виховного товариства благородних дівць і Смольного інституту. Ця обставина актуалізувала його інтерес до проблем жіночої освіти. Перебуваючи на цій посаді до березня 1862 р., він був відряджений за кордон (з липня 1862 по травень 1867 рр. перебував у Австрії, Бельгії, Швейцарії, Франції, Німеччині) для «огляду закордонних жіночих навчальних закладів».

Стаття ставить за мету проаналізувати погляди К. Д. Ушинського на проблему рівності статей, його спроба виявити особливості чоловічої і жіночої освіти в різних європейських країнах, ставлення до виховання дівчаток і хлопчиків.

Погляди педагога на жіночу освіту перегукувалися з ідеями його попередників насамперед французьких просвітників. Так, XVIII ст. Д. Дідро припускав, що принижене існування жінки є наслідком певних громадських законів і звичаїв, а К. Д. Ушинський бачить в жінці «єдиного провідника успіхів науки та цивілізації у звичаї та життя суспільства» [3, 190]. Якщо Ж. Ламетрі, К. Гельвецій доводили, що неосвіченість жінки викликана передусім недоліками її виховання, то К. Д. Ушинський знаходив причини і вказував альтернативні шляхи їх усунення. Зайвим буде наголошувати на тому, наскільки прогресивними в той час були ці ідеї, коли суспільна роль жінок обмежувалася виконанням репродуктивної функції, а рівень освіти був примітивним.

Гуманістичні настанови педагога, побудова педагогічного процесу на засадах рівності, подолання стереотипів щодо діяльності та поведінки статей є актуальними у формуванні гендерної культури сучасної молоді. «Поняття вихованої людини — дуже широке поняття. Іноді добре вихованою людиною звать того, хто вмє гарно зав'язати галстук, поводитьсь по моді, вмє балакати іноземними мовами, підтримувати розмову у вітальні, подобатися дамам та

ін., іноді того, хто вміє вклонитися, де слід, задерти носа, де можна, задати тону, не пропускати того, що пливе до рук і т. ін. Щодо виховання жінок, поняття бувають ще більш дивні: вихована дівчина повинна вміти замилити очі, проспівати сяк-так трудну арію, поєднувати наївність з холодним розмірковуванням, під лагідною усмішкою приховувати найнегідніші порухи душі, і головна мета її виховання — спіймати вигідного жениха. Таких, що так виховують не можна назвати вихователями», — зазначав К. Д. Ушинський [1, 46].

Не менш цікавими є погляди К. Д. Ушинського на зміст освіти. Аналізуючи освітні системи багатьох країн, різні типи шкіл, він приходив до висновку, що російські школярі знають латинську, вміють відмінювати французькою, але не знають елементарної історії власної країни, її географії, біографій виданих людей, народного епосу. Тому вчений виокремлює серед пріоритетних знань три групи: необхідні, корисні та приємні. «...Необхідні повинні закладатися в душу дитини насамперед і в основу всьому, і набуття їх має бути поставлене в незалежність від набуття інших, корисних та приємних. Такими необхідними знаннями для кожної людини визнаються: уміння читати, писати й лічити, знання основ своєї релігії, знання своєї вітчизни... Без цього не можна зробити жодного серйозного кроку вперед» [4, 184]. Думка, висловлена педагогом, є особливо актуальною зараз, в період реформування в Україні національної школи. Крім того, вона є квітесенцією ідеї народності, яка лежить в основі педагогічної системи К. Д. Ушинського.

Педагог виявляє особливості організації навчальних закладів, дидактичних прийомів і законів шкільної дисципліни у різних європейських народів. Англійська школа домінантним визначала класичне чоловіче виховання. З часів Д. Ж. Локка воно ґрунтувалося на вихованні характеру і звички володіти собою: «Чим раніше почнете ви поводитися з хлопчиком, як з дорослою людиною, тим швидше він стане людиною» [2, 54].

Французький народ, на думку К. Д. Ушинського, недостатньо цінував користь виховання. Централізація освіти і відсутність в навчальних закладах елементів сімейного виховання призвели до «того легкого егоїзму, яким відзначається француз, що рідко буває добрим сім'янином» [2, 60]. Оскільки головною метою французького виховання була передача технічних знань, то мова йшла про навчання хлопчиків. Школи були місцем ізоляції дітей від батьків, оскільки «француз вступає в громадський заклад насамперед тому, що його перебування в сім'ї заважає батькам, які самі ще хочуть пожити собі на втіху» [2, 61]. Тому, на думку педагога, французька система освіти з нерозвиненою моральністю та орієнтацією на точні науки була найслабшою ланкою серед європейських народів.

Аналізуючи особливості освіти в Північній Америці порівняно з Європою, К. Д. Ушинський серед переваг зазначає збільшення кількості громадських закладів, відкритих для дітей обох статей. У вищих школах, а початкових і середніх тим більше, здійснюється спільне навчання, дівчата і хлопці сидять разом, вивчають однакові предмети. Педагог акцентує увагу на андрогінному спрямуванні жіночого виховання, коли «жінки рано починають користуватися тією свободою, яка скрізь була б визнана небезпечною для їх моральності, але в Америці дала тільки добрі наслідки» [2, 70].

Особливістю північно-американського виховання є те, що дівчина рано звільняється від материнської опіки, самостійно діє, мислить, розмовляє; батьки привчають її дивитися на світ твердим і спокійним поглядом, вона вірить і власні сили і цю віру поділяють її батьки. «Американці не хочуть готувати з своїх дочок істот чарівних для ловіння чоловіків і для успіхів у світі, що купуються часто ціною моральності. Вони нітрохи не дбають про ту наївність, яка тішить грубий егоїзм чоловіка..., але хочуть щоб виховання жінки робило її істотою самостійною і давало їй можливість з власного переконання йти прямим шляхом до життя» [2, 70]. На нашу думку, такий підхід до виховання жінок у середині XIX ст. став передумовою виникнення на початку XX ст. суфражистського руху, а в другій половині XX ст. — сплеску феміністичних течій, які поклали початок гендерним дослідженням.

К. Д. Ушинський критикує навіть романістами уявлення про жінку як істоту пасивну, бездіяльну, захоплену пристрастями. Педагог негативно ставиться до погляду на жінку, як кумира, «що вільно відпочиває від лінощів на ліжку з троянд. ...Якщо чоловік працює, а жінка тільки користується плодами його праці, не поділяючи самої праці, то й тоді сімейне щастя неможливе. Таке поняття про жінку, дуже поширене у модному світі, образливе і для жінки, і

для чоловіка» [5, 112]. Видатний педагог критикує тих батьків, які намагаються полегшити життя дитині, звільнивши її від потреби працювати, залишаючи великі статки. Виховання, «якщо воно бажає щастя людині, повинне виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя» [5, 113]. Особливо це стосується матерів, які, бажаючи влаштувати легке життя для власних дочок, «ладні купити ... право неробства, продавши їхню молодість, красу й гаряче серце чоловікові, про якого знають, що він не може викликати ніякої любові» [5, 113].

Педагогів і батьків у процесі виховання хлопців підстерігають інші проблеми. Акцентуючи на розумовому вихованні юнаків, вихователі «бояться залякати хлопця серйозною міною науки, але ще більше треба боятися, щоб він не навчився зневажати її» [5, 117]. «Як отрути, як вогню бійтеся, щоб хлопця не пройняла ідея, що він навчається тільки для того, щоб як-небудь обманути своїх екзаменаторів і дістати чин, що наука є тільки квиток для входу в громадське життя», — вказує К. Д. Ушинський [5, 118].

Вчений зазначає, що освіта втрачає своє виховне значення у багатьох сім'ях: «Майже скрізь вбачають у освіті засіб для служби, або щоб підшукати вигідного жениха...» [5, 118].

Не менш актуальною для педагога є проблема виховання культури міжстатевих відносин, яка повинна ґрунтуватися на спільній праці для досягнення поставленої мети: «Жінка створена Богом помічницею чоловікові: але в чому ж вона допомагатиме йому, коли він і сам нічого не робить? Таким чином, головне призначення жінки не може бути виконане, а разом з тим малопомалу зникає і саме значення шлюбу» [5, 111]. Наведене твердження, на нашу думку, варто трактувати як проблему взаємодоповнюваності статей, що є домінуючою в гендерній теорії. Отже, К. Д. Ушинський один із перших порушив питання про те, що суспільство по-різному ставиться до виховання дітей різної статі, і вказав на його національні особливості.

Повернувшись із-за кордону, педагог виступає з доповіддю про стан жіночої освіти в Німеччині, публікує з цього питання статтю [3]. Аналіз жіночої освіти, зроблений ним, викликав резонанс у тогочасному суспільстві, оскільки вказана проблема була складовою гострого в той час «жіночого питання». Зауважимо, що рівень освіченості німецьких жінок в XIX ст. був вдвічі нижчим, ніж чоловіків. Боротьба за емансипацію жінки відбувалася на фоні виступів за громадську свободу, права і гідність людської особистості. Відстоюючи рівноправність жінки в усіх галузях життя, К. Д. Ушинський твердив, що «для християнства чоловік і жінка — особи рівноправні, однаково самостійні і однаково відповідальні, яких тільки шлюб вводить у рівноправні між собою відносини» [3, 190].

З цих міркувань педагог акцентував увагу на право жінки на рівну з чоловіком освіту і критикував як німецьку систему освіти, так і відомого педагога К. Шмідта, котрий піддав сумніву необхідність освіти дівчат після 14 років. Тези К. Шмідта про те, що «єство чоловіка ґрунтується на самостійності, а єство жінки на залежності» [3, 185], «на поверхні тіла чоловіка збирається більше позитивної енергетики, а на поверхні тіла жінки більше негативної» [3, 185], стали для К. Д. Ушинського предметом критики. Видатний педагог наголошує, що виховання дівчат з 14 до 21 року в німецькому суспільстві не практикується, тоді як «найдорожчий час для свідомого навчання і правильного розвитку жінки є, безперечно, час від 16 до 18 і 20 років, коли саме розгортається вся сприйнятливості жіночої душі і насіння освіти падає на плідний ґрунт, зігрітий почуттям і самосвідомістю» [3, 185]. Саме тоді дівчина перестає займатись наукою, починаються господарські турботи в батьківському домі, які з часом зміняться такими ж турботами в домі чоловіка.

Проаналізувавши зміст навчання у вищих жіночих школах Німеччини, К. Д. Ушинський виокремлює два переважаючі напрямки освіти: німецько-господарський та французький. Перший «вимагає від жіночої освіти, щоб вона зробила жінку доброю християнкою, доброю дружиною, доброю матір'ю, і нарешті, розумною і ошадливою господинею» [3, 184]. Французький напрямок також говорить про добру дружину і матір і про добру християнку, але «основна характеристична риса його полягає в прагненні зробити жінку якомога принагідною і приготувати її для парадних, а не господарських кімнат» [3, 184]. Під впливом німецько-господарського напрямку викладаються читання, письмо, закон божий, вітчизняна мова, арифметика, класний спів, місцева географія та історія, плетуться панчохи і шиється білизна. Під впливом другого напряму вивчається розмовна французька мова, іноді англійська, зрідка

італійська, література, яка обмежується читанням на екзаменах віршів і прозових тирад з іноземних письменників, витончене рукоділля, малювання буклетів, танці і спів.

Таким чином, на думку педагога, зміст жіночої освіти в Німеччині обмежує розумовий розвиток дівчат, незалежно від напрямку, акцентує на релігійних і моральних чеснотах, господарських вміннях. З цього приводу К. Д. Ушинський саркастично зауважує: «Найцінніше висловлене бажання приготувати з жінки мислячий, господарський прес для віджимання всього, що можна віджати з усякого ганчір'я, варених кісток, кофейної гущі, гнилої картоплі, щоб нічого в господарстві даремно не пропадало» [3, 189]. Видатний педагог, роблячи поправку на ширину слов'янської натури і висловлену ним критику німецької жіночої освіти, сподівається на втілення в Росії більш гуманного християнського плану освіти жінок. К. Д. Ушинський так формулює мету чоловічої і жіночої освіти: «...Якщо чоловічі заклади повинні мати різні призначення, то жіночі можуть мати лише одне — готувати виховательок майбутніх поколінь» [7, 124]. Загалом серед поглядів педагога ми спостерігаємо ті, котрі відображали пануючу точку зору, що головне призначення жінки — виконання нею біологічної функції, народження і виховання дітей.

Погляди К. Д. Ушинського на освіту і виховання дітей різної статі певною мірою випереджали існуючу в той час теорію і практику європейських шкіл, привернули увагу громадськості до проблем жіночої освіти, сприяли активізації жіночого руху в Росії, стали підґрунтям для вдумливого розуміння ролі жінки в сім'ї та суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинський К. Д. Про сімейне виховання. — К.: Рад. школа, 1974. — 150 с.
2. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні // Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Пер. з рос. / Редкол.: В. М. Столетов та ін. — К.: Рад. школа, 1983. — Т. I. — С. 43–104.
3. Ушинський К. Д. Одна з темних сторін німецького виховання // Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Пер. з рос. / Редкол.: В. М. Столетов та ін. — К.: Рад. школа, 1983. — Т. I. — С. 182–192.
4. Ушинський К. Д. Про необхідність зробити російські школи російськими // Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Пер. з рос. / Редкол.: В. М. Столетов та ін. — К.: Рад. школа, 1983. — Т. II. — С. 179–185.
5. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні // Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Пер. з рос. / Редкол.: В. М. Столетов та ін. — К.: Рад. школа, 1983. — Т. I. — С. 104–121.
6. Ушинський К. Д. Необхідність ремісничих шкіл у столиці // Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Пер. з рос. / Редкол.: В. М. Столетов та ін. — К.: Рад. школа, 1983. — Т. II. — С. 185–191.

Надія ДУДНИК

ПРОВІДНІ НАПРЯМИ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ А. ЛОТОЦЬКОГО ЯК ПЕДАГОГА

У статті розкрито значення просвітницької діяльності А. Лотоцького серед молоді краю у міжвоєнний період. Відображено внесок педагога в культурно-просвітницьку діяльність, яка передбачала відстоювання права українського народу на власну державу і здійснювалася через участь у роботі громадських, культурно-просвітницьких і педагогічних товариств.

У сучасних наукових дослідженнях, довідковій літературі, у публікаціях міжвоєнної доби наголошується: Антін Лотоцький — український дитячий письменник, перекладач, педагог, публіцист, мовознавець, драматург, громадський діяч, воїн Січових Стрільців. Ці визначення вказують на причетність А. Лотоцького як одного з творців української педагогічної думки міжвоєнного періоду на Галичині до різнобічної творчої, наукової та навчально-виховної діяльності, в якій найважливішими можна вважати такі напрями: педагогічний, культурно-просвітницький, журналістський, літературно-публіцистичний.

Метою статті є відображення внеску педагога в культурно-просвітницьку діяльність, яка передбачала відстоювання права українського народу на власну державу і здійснювалася через участь у діяльності громадських, культурно-просвітницьких і педагогічних товариств. Серед численних товариств Галичини, у роботі яких брав участь А. Лотоцький, важливе місце посідає «Просвіта». Діяльність її була зорієнтована на піднесення рівня освіченості народу, авторитету